

Elmin Nemət oğlu MUSTAFAYEV
Qərbi Kaspi Universiteti
E-mail: elminmustafayev281@gmail.com

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA BANKLARIN FƏALİYYƏTİNİN DÖVLƏT TƏRƏFİNDƏN HÜQUQİ TƏNZİMLƏNMƏSİNDƏ MƏRKƏZİ BANKIN ROLU

Xülasə

Mərkəzi bankçılıq iqtisadi sabitliyin qorunmasına, artımın təşviqinə və maliyyə sisteminin rəvan fəaliyyətinin təmin edilməsinə yönəlmiş geniş funksiyaları əhatə edir. Pul siyasətini idarə etməklə, banklara nəzarət etməklə, son instansiya kreditoru kimi çıxış etməklə, valyuta buraxmaqla, ödəniş sistemlərinə nəzarət etməklə, valyutayı idarə etməklə və iqtisadi tədqiqatlar apararaq, mərkəzi banklar ölkənin iqtisadi sağlamlığında mühüm rol oynayır.

Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı (AMB) bankların fəaliyyətinin dövlət hüquqi tənzimlənməsində mühüm rol oynayır. Əsas tənzimləyici orqan kimi AMB-nin öhdəlikləri maliyyə sisteminin sabitliyini və bütövlüyünü qorumaq üçün vacib olan geniş funksiyaları əhatə edir. AMB Bankın nəzarətin avtomatlaşdırılması arxitekturasının bir hissəsi kimi avtomatlaşdırılmış prudensial nəzarət hesabat sisteminin quraşdırılması istiqamətində mühüm irəliləyiş əldə edilmişdir. Bank nəzarəti üzrə normativ hüquqi bazanın Əsas Bazel Prinsiplərinə uyğunlaşdırılması davam etdirilmişdir. Eyni zamanda, yeni valyuta qanunvericiliyi əsasında valyuta tənzimlənməsi təkmilləşdirilmiş, maliyyə sektoru vasitəsilə çirklə pulların yuyulmasına qarşı mübarizə üzrə qlobal təcrübə araşdırılmışdır.

Açar sözlər:Mərkəzi bank,Pul siyasəti,Valyuta,İqtisadi sabitlik,Hüquqi baza

JEL: F30

UOT: 336;

DOI: <https://doi.org/10.54414/ELQN3519>

Giriş

Azərbaycan Mərkəzi Bankı bankların fəaliyyətinin dövlət hüquqi tənzimlənməsində mərkəzi və çoxsaxəli rol oynayır. Onun öhdəlikləri pul siyasətinin həyata keçirilməsindən və banklara nəzarətdən tutmuş maliyyə sabitliyinin təmin edilməsinə və istehlakçıların müdafiəsinə qədərdir. Beynəlxalq standartlara uyğunlaşaraq və innovasiyaları mənimsəməklə AMB məqsəd qoyur

Mərkəzi Bank bank nəzarətini təşkil və idarə etdiyi üçün onun əmanətçilərin maraqlarının pozulmasına görə məsuliyyət daşdığını düşünmək ağılabatandır. Bununla belə, mövcud qaydalara əsasən, kommersiya bankları istehlakçılarla necə əlaqə saxladıklarını müəyyən etmək azadlığına malik avtonom hüquqi şirkətlərdir. Nəticə etibarilə hesab edirik ki, kredit firmalarının fəaliyyətinə görə Mərkəzi Bankın məsuliyyət daşması düzgün deyil. Bu, onun rolu deyil, daha

çox nəzarət sisteminin keyfiyyətini, səmərəliliyini və nəzarət prosedurlarını təkmilləşdirməkdir[6]

AMB Bankın nəzarətin avtomatlaşdırılması arxitekturasının bir hissəsi kimi avtomatlaşdırılmış prudensial nəzarət hesabat sisteminin quraşdırılması istiqamətində mühüm irəliləyiş əldə edilmişdir. Bank nəzarəti üzrə normativ hüquqi bazanın Əsas Bazel Prinsiplərinə uyğunlaşdırılması davam etdirilmişdir. Eyni zamanda, yeni valyuta qanunvericiliyi əsasında valyuta tənzimlənməsi təkmilləşdirilmiş, maliyyə sektoru vasitəsilə çirklə pulların yuyulmasına qarşı mübarizə üzrə qlobal təcrübə araşdırılmışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, bank nəzarətində keyfiyyət yüksəlişi davam etmişdir. İl ərzində ABŞ Beynəlxalq İnkişaf Agentliyinin əhəmiyyətli texniki yardımı ilə fərdi bank risklərinə nəzarətin metodoloji bazası, eləcə də Milli Bankın nəzarət funksiyası təkmilləşdirilmişdir.

AMB Bazel sisteminin yeni hesablaşma və idarəetmə meyarlarını qismən inteqrasiya etməyə başlayıb. AMB hazırda yeni idarəetmə strukturu altında fəaliyyət göstərir. Hər banka 18 aylıq müddət verilib. Bu mərhələdə bank “bankın həcminə görə” ümumi nəzarətə məruz qalır və maliyyə təhlilini həyata keçirən kənar nəzarət sistemi mövcuddur.

Bir sıra beynəlxalq təşkilatlar və mərkəzi banklar AMB-yə Bazel-2-yə keçiddə yardım edir. Bazel-2 təkcə bank sektorunun deyil, həm də bank istehlakçılarının istəklərinə uyğundur və Azərbaycanın bank sektoru, şübhəsiz ki, əməliyyatlarını artırmaq və keyfiyyətini artırmaqla xidmət sahəsini genişləndirəcək və çiçəklənəcəkdir. Mərkəzi Bank Bazel-III bank nəzarəti meyarlarını əks etdirmək üçün makroprudensial çərçivəsini təkmilləşdirmişdir. Prudensial tədbirlər sistem risklərini azaltmağa, bankların sabitliyini təmin etməyə və inamı qorumağa çalışır. Kapital, likvidlik və makroprudensial nəzarət alətlərinin yeni Bazel-III konsepsiyasına uyğun olaraq, maliyyə sənayesi üçün yeni sabitlik qanunları həyata keçirilməlidir. Bütövlükdə bu qanunlar bank sektorunun protsiklik davranışını məhdudlaşdırmalı və iqtisadi şokların mənfi nəticələrindən daha etibarlı müdafiəni təmin etməlidir[2]

Əsas hissə

Azərbaycan Respublikasında bankların fəaliyyətinin dövlət tərəfindən hüquqi tənzimlənməsində Mərkəzi Bankın rolu.

Mərkəzi bank Azərbaycan Respublikasında bank fəaliyyətinin dövlət hüquqi tənzimlənməsində mühüm rol oynayır. Bu rol pul siyasətinin həyata keçirilməsi, maliyyə sabitliyinin təminatı və bank sektoruna nəzarət və tənzimləmə də daxil olmaqla bir neçə əsas funksiyanı əhatə edir. Aşağıda bu rolların icmalı verilmişdir:

1. Pul siyasətinin həyata keçirilməsi

Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı (ARMB) ölkənin pul siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsinə cavabdehdir. Buraya faiz dərəcələrinin müəyyən edilməsi, inflyasiyaya nəzarət və milli valyutanın məzənnəsinin idarə edilməsi daxildir. ARMB bu

məqsədlərə nail olmaq üçün açıq bazar əməliyyatları, ehtiyat tələbləri və diskont dərəcələri kimi müxtəlif monetar alətlərdən istifadə edir[1]

2. Maliyyə Sabitliyi

Maliyyə sabitliyinin təmin edilməsi ARMB-nin mühüm funksiyasıdır. Bu, maliyyə sistemində sistem risklərinin monitorinqini və idarə olunmasını əhatə edir. ARMB maliyyə böhranlarının qarşısının alınması və hər hansı maliyyə qeyri-sabitliyinin iqtisadiyyata təsirinin azaldılması üçün tədbirlər həyata keçirir. Buraya ödəniş sistemlərinə nəzarət etmək və onların səmərəli və təhlükəsiz işləməsini təmin etmək daxildir.

3. Nəzarət və Tənzimləmə

ARMB Azərbaycanda fəaliyyət göstərən bütün bankların müvafiq qanun və qaydalara əməl etmələrini təmin etmək üçün onları tənzimləyir və onlara nəzarət edir. Bura daxildir:

Lisenzialaşdırma: Banklara və maliyyə qurumlarına lisenziyaların verilməsi, onların fəaliyyət üçün tələb olunan standartlara cavab verməsinin təmin edilməsi.

Prudensial Tənzimləmə: Bankların ödəmə qabiliyyətini saxlamaq və maliyyə şoklarına tab gətirə bilməsini təmin etmək üçün kapital adekvatlığı, likvidlik və risklərin idarə edilməsi ilə bağlı qaydaların müəyyən edilməsi və tətbiqi.

Yerində və Yerdənkənar Nəzarət: Bankların maliyyə vəziyyətinin və normativ tələblərə uyğunluğunun müntəzəm olaraq yoxlanılması və monitorinqinin aparılması.

İcra: Qaydaları pozan və ya riskli davranış nümayiş etdirən banklara qarşı düzəliş tədbirlərinin görülməsi, o cümlədən cərimələrin tətbiqi, məhdudiyyətlərin qoyulması və ya zəruri hallarda lisenziyaların ləğv edilməsi.

4. İstehlakçıların Hüquqlarının Müdafiəsi

ARMB maliyyə xidmətlərinin istehlakçılarının müdafiəsində də rol oynayır. Bura bank sektorunda şəffaflığın təmin edilməsi, ədalətli kreditləşdirmə təcrübəsinin təşviqi və istehlakçıların şikayətlərinə baxılması daxildir. ARMB istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi ilə bağlı qanunları həyata keçirməklə əhalinin bank sistemə inamını artırmağa kömək edir.

5. Bank infrastrukturunun inkişafı

Mərkəzi bank müasir və səmərəli bank sektoru üçün zəruri olan infrastrukturun inkişaf et-

dirilməsində iştirak edir. Buraya rəqəmsal bankçılığın təşviqi, ödəniş sistemlərinin təkmilləşdirilməsi və bu cür irəliləyişlərin təhlükəsiz şəkildə tənzimlənməsini təmin etməklə yanaşı, maliyyə innovasiyalarının təşviqi daxildir.

6. Hüquqi baza

ARMB hökumət tərəfindən müəyyən edilmiş hərtərəfli qanunvericilik çərçivəsində fəaliyyət göstərir. Onun fəaliyyətini tənzimləyən əsas qanunvericilik aktlarına “Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında”, “Banklar haqqında” qanunlar və ARMB-nin özü tərəfindən verilmiş müxtəlif normativ hüquqi aktlar və təlimatlar daxildir. Bu hüquqi sənədlər ARMB-nin səlahiyyətlərini, məsuliyyətlərini və əməliyyat prosedurlarını müəyyən edir, onun şəffaf və səmərəli fəaliyyət göstərməsini təmin edir.

Nəticə

Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı ölkə daxilində bank fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsində mühüm rol oynayır. ARMB pul siyasəti, maliyyə sabitliyi, nəzarət və tənzimləmə, istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi və infrastrukturun inkişafında çoxşaxəli rolu ilə sabit, səmərəli və təhlükəsiz bank mühitini təmin edir. Bu da öz növbəsində Azərbaycanın daha geniş iqtisadi sabitliyini və artımını dəstəkləyir.

Əlbəttə! İlkin icmalı genişləndirərək, Azərbaycan Respublikasında bank fəaliyyətinin dövlət hüquqi tənzimlənməsində mərkəzi bankın rolu ilə bağlı bəzi əlavə təfərrüatları təqdim edirik:

7. Pul Siyasəti Alətləri və Strategiyaları

ARMB pul siyasətini effektiv həyata keçirmək üçün müxtəlif mürəkkəb alətlər və strategiyalardan istifadə edir. Bunlara daxildir:

Açıq Bazar Əməliyyatları (OMO): Bank ehtiyatlarının səviyyəsinə və faiz dərəcələrinə təsir etmək üçün dövlət qiymətli kağızlarının alınması və satılması.

Diskont dərəcəsi: Kommersiya banklarının mərkəzi bankdan borc ala biləcəyi dərəcəsinin müəyyən edilməsi, bu da öz növbəsində iqtisadiyyatdakı digər faiz dərəcələrinə təsir göstərir.

Ehtiyat Tələbləri: Bankların ehtiyatda saxlamalı olduğu vəsaitlərin məbləğinin məcburi olması, onların kreditlər yaratmaq və likvidliyi idarə etmək qabiliyyətinə təsir göstərir[4]

8. Valyuta məzənnəsinin idarə edilməsi

ARMB Azərbaycan manatının (AZN) məzənnəsinin idarə edilməsinə cavabdehdir. Bu, valyutanı sabitləşdirmək, inflyasiyanı idarə etmək və ixrac rəqabət qabiliyyətini qorumaq üçün valyuta bazarına müdaxilələri nəzərdə tutur. Mərkəzi bank məqsədlərinə çatmaq üçün valyuta müdaxilələri və valyuta ehtiyatları kimi alətlərdən istifadə edə bilər[3]

9. Makroprudensial Siyasətlər

ARMB sistem risklərini azaltmaq və maliyyə sisteminin dayanıqlığını artırmaq üçün makroprudensial siyasətlərdən istifadə edir. Bunlara daxildir:

Antitsiklik Kapital Buferləri: Banklardan tənəzzüllər zamanı potensial itkiləri aradan qaldırmaq üçün yüksək kredit artımı dövrlərində əlavə kapital saxlamağı tələb edir.

Kredit-Dəyər (LTV) və Borc-Gəlirə (DTI) nisbətləri: Həddindən artıq borclanmanın qarşısını almaq və kreditləşmə təcrübələrinin davamlı olmasını təmin etmək üçün bu əmsallara məhdudiyyətlərin qoyulması.

10. Bankın həlli və böhranların idarə edilməsi

Bank böhranı baş verdikdə, ARMB çətin vəziyyətdə olan bankları idarə etmək və həll etmək üçün həlledici tədbirlər görmək səlahiyyətinə malikdir. Bura daxildir:

Erkən Müdaxilə: Bank çətinlik əlamətləri göstərdikdə qabaqçılıq tədbirlər görmək.

Bankın restrukturizasiyası: Problemlə bankların birləşməsi, satın alınması və ya yenidən kapitalaşdırılmasının asanlaşdırılması.

Əmanətlərin Sığortalanması: Əmanətçiləri qorumaq və bank sisteminə inamı qorumaq üçün Əmanətlərin Sığortalanması Fondu ilə işləmək.

11. Beynəlxalq əməkdaşlıq

ARMB Beynəlxalq Valyuta Fondu (BVF), Dünya Bankı və regional qurumlar kimi beynəlxalq maliyyə institutları ilə əməkdaşlıq edir. Bu əməkdaşlıq ölkənin tənzimləyici bazasının ən yaxşı beynəlxalq təcrübə və standartlara uyğunlaşdırılmasına kömək edir. ARMB həmçinin global maliyyə hadisələri və tənzimləmə tendensiyalarından xəbərdar olmaq üçün beynəlxalq forumlarda və komitələrdə iştirak edir[8]

12. Tədqiqat və İnkişaf

ARMB öz siyasi qərarlarını məlumatlandırmaq üçün müxtəlif iqtisadi və maliyyə məsələləri üzrə geniş araşdırmalar aparır. İqtisadiyyat, bank sektorunun fəaliyyəti və onun tənzimləmə tədbirlərinin effektivliyi haqqında məlumat verən hesabatlar, bülletenlər və işçi sənədlər dərc edir. Bu tədqiqat pul-kredit və tənzimləyici siyasətlərin dəqiqləşdirilməsinə kömək edir[7]

13. İctimai Kommunikasiya və Şəffaflıq

Şəffaflığın və ictimaiyyətlə aydın ünsiyyətin qorunması ARMB üçün çox vacibdir. Maraqlı tərəfləri öz fəaliyyəti və siyasət istiqamətləri haqqında məlumatlandırmaq üçün müntəzəm olaraq pul siyasəti hesabatlarını, maliyyə sabitliyi hesabatlarını və digər əsas sənədləri dərc edir. İctimai ünsiyyət gözləntiləri idarə etməyə və mərkəzi bankın hərəkətlərinə inamı artırmağa kömək edir[5]

14. Maliyyə İnküziv Təşəbbüsləri

ARMB əhalinin bütün təbəqələri üçün əlçatan olan maliyyə məhsulları və xidmətlərinin inkişafını təşviq etməklə maliyyə inküzivliyini təşviq edir. Buraya mikromaliyyə, mobil bankçılıq və kifayət qədər xidmət göstərməyən icmaların maliyyə xidmətlərinə çıxışını genişləndirən digər yeniliklərin dəstəklənməsi daxildir.

15. Davamlılıq və Yaşıl Maliyyə

Son illərdə ARMB həmçinin dayanıqlılığın və yaşıl maliyyənin təşviqinə diqqət yetirməyə başlayıb. Bu, bankların ətraf mühitə uyğun layihələrə sərmayə qoyması və davamlı təcürbələrini mənimsəməsi üçün çərçivələrin və stimulların yaradılmasını nəzərdə tutur. Mərkəzi bank yaşıl kreditləşməni və investisiyaları təşviq edən təlimatlar və ya qaydalar verə bilər[9]

Nəticə

Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı bank sektorunun tənzimlənməsində hərtərəfli və dinamik rol oynayır. Onun öhdəlikləri ənənəvi pul siyasəti və maliyyə nəzarətindən kənara çıxır və iqtisadi sabitliyin təmin edilməsinə, maliyyə inküzivliyinin təşviqinə və davamlı inkişafın təşviqinə yönəlmiş geniş spektrli fəaliyyətləri əhatə edir. ARMB özünün proaktiv və adaptiv yanaşması ilə Azərbaycanın maliyyə sisteminin ümumi sağlamlığına və dayanıqlılığına əhəmiyyətli töhfə verir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Z.F. Məmmədov "Pul, kredit və banklar". Bakı-2006
2. Z.F.Məmmədov "Bank fəaliyyətinin əsasları" Bakı-2011
3. "Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı" statistik bllütten
4. Ş. Ə. Abdullayev; R.V. Əsgərova "Bank işi". Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı-2009
5. M.M. Bağirov "Bank və bank əməliyyatları" Bakı-2003
6. Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının 2015-ci il üçün pul və maliyyə sabitliyi siyasətinin əsas istiqamətləri barədə BÖYANATI
7. "Bankların inkişaf istiqamətləri" Müseyib Əliyev. Bakı-2011
8. Elnur Sadıqov "Bank əməliyyatları" bakı-2010
9. "Mərkəzi Bank haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu"

Elmin Nemat oğlu MUSTAFAYEV
Western Caspian University

THE ROLE OF THE CENTRAL BANK IN THE STATE LEGAL REGULATION OF THE ACTIVITIES OF BANKS IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

Abstract

Central banking encompasses a wide range of functions aimed at maintaining economic stability, promoting growth, and ensuring the smooth functioning of the financial system. By managing monetary policy, supervising banks, acting as lender of last resort, issuing currency, overseeing payment systems, managing currency and conducting economic research, central banks play an important role in a country's economic health.

The Central Bank of the Republic of Azerbaijan (CBA) plays an important role in the state legal regulation of banks' activities. As the primary regulatory body, the CBA's responsibilities include a wide range of functions that are essential to maintaining the stability and integrity of the financial system. Significant progress has been made towards the installation of an automated prudential control reporting system as part of CBA Bank's control automation architecture. Alignment of the normative legal framework for bank supervision with the Basic Basel Principles has been continued. At the same time, currency regulation was improved on the basis of the new currency legislation, and the global experience of combating money laundering through the financial sector was examined.

Keywords: Central bank, Monetary policy, Currency, Economic stability, Legal framework

Эльмин Немат оглу МУСТАФАЕВ
Университет Западного Каспия

РОЛЬ ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКА В ГОСУДАРСТВЕННО-ПРАВОВОМ РЕГУЛИРОВАНИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БАНКОВ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

Резюме

Центральный банк включает в себя широкий спектр функций, направленных на поддержание экономической стабильности, содействие росту и обеспечение бесперебойного функционирования финансовой системы. Управляя денежно-кредитной политикой, контролируя банки, выступая в качестве кредитора последней инстанции, выпуская валюту, контролируя платежные системы, управляя валютой и проводя экономические исследования, центральные банки играют важную роль в экономическом здоровье страны.

Центральный банк Азербайджанской Республики (ЦБА) играет важную роль в государственно-правовом регулировании деятельности банков. В обязанности ЦБА как основного регулирующего органа входит широкий спектр функций, которые необходимы для поддержания стабильности и целостности финансовой системы. Значительный прогресс достигнут во внедрении автоматизированной системы отчетности пруденциального контроля как части архитектуры автоматизации контроля ЦБА Банка. Продолжено приведение нормативно-правовой базы банковского надзора в соответствие с Базельскими принципами. При этом на основе нового валютного законодательства было усовершенствовано валютное регулирование, изучен мировой опыт борьбы с отмыванием денег через финансовый сектор.

Ключевые слова: Центральный банк, Денежно-кредитная политика, Валюта, Экономическая стабильность, Законодательная база